

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ПАНФІЛОВА Юлія Михайлівна

УДК 341.22(26):343.326

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ
ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ АКТИВ НАСИЛЬСТВА
У ВОДАХ СВІТОВОГО ОКЕАНУ**

Спеціальність: 12.00.11 – міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Українському державному університеті фінансів та міжнародної торгівлі Міністерства фінансів України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, професор
АНЦЕЛЕВИЧ Герольд Олександрович,
Український державний університет фінансів
та міжнародної торгівлі,
завідувач кафедри міжнародного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ШЕМЯКІН Олександр Миколайович,
Одеська національна морська академія,
перший проректор;

кандидат юридичних наук, доцент
КИЇВЕЦЬ Олена Валеріївна,
Інститут законодавства Верховної Ради України,
завідувач відділом європейського права
та міжнародної інтеграції.

Захист відбудеться ____ січня 2012 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий _____ 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.М. Крестовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасному світі піратство і морський тероризм вже давно перетнули кордони окремих держав, набули міжнародного масштабу, тому боротьба з ними стала проблемою глобального характеру. В умовах розвитку міжнародних зв'язків збільшилася кількість протиправних діянь, які спрямовані проти безпеки морського судноплавства. Спостерігається стійка тенденція до розширення районів протиправної діяльності сучасних піратів та морських терористів. Жодна держава сьогодні не здатна самостійно протистояти таким протиправним актам, тому нагальною є потреба активізувати міжнародне співробітництво у сфері боротьби з актами насильства на морі.

Необхідність комплексного розгляду злочинів на морі та боротьби з ними зумовлена, насамперед, тим, що для злочинців немає істотного значення, де вони здійснюють свої протиправні діяння – у відкритому морі, у територіальному морі або у внутрішніх водах держав. Складність і специфіка боротьби зі злочинами міжнародного характеру на морі пов'язана з різним міжнародно-правовим статусом і правовим режимом морських просторів, особливостями фізико-географічних умов Світового океану, а також специфікою міжнародно-правових норм і процедур боротьби з піратством та морським тероризмом.

Відсутність ефективних механізмів боротьби з піратством та морським тероризмом визначається сьогодні як одна із загроз міжнародній спільноті. Зростаюча взаємозалежність держав у боротьбі зі злочинами, вчиненими проти безпеки судноплавства, вимагає відповідного відображення в міжнародному праві. Особливою є потреба активізації міжнародного співробітництва в цій сфері. Чільне місце в такому співробітництві належить міжнародно-правовим чинникам. Але, зважаючи на те, що в сучасних умовах значна частка механізмів боротьби з піратством та морським тероризмом належить до внутрішньої компетенції кожної окремої держави, необхідно паралельно розвивати вплив на національне законодавство, узгоджуючи його з міжнародним правом та спираючись на існуючий позитивний досвід різних країн.

Поряд з важливістю розвитку міжнародного права й законодавства держав, та в інтересах підтримання правового порядку на морі, необхідно більш повне використання можливостей, закладених у нормах міжнародного права. Неефективне використання правових норм на сьогодні та низька ефективність механізмів у боротьбі з піратством та морським тероризмом визначається як одна із загроз національній безпеці кожної країни та міжнародній спільноті взагалі. Саме цим зумовлюється актуальність обраної теми дослідження, оскільки аналіз основних проблем боротьби з піратством та морським тероризмом сприятиме формуванню та вдосконаленню міжнародно-правового механізму протидії актам насильства у водах Світового океану.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в рамках теми «Актуальні проблеми сучасного міжнародного публічного права» (державний реєстраційний № 0107U002992), яку розробляє кафедра міжнародного права Українського

державного університету фінансів та міжнародної торгівлі, а також досліджень: «Міжнародно-правові аспекти морської політики України» (державний реєстраційний № 0109U003709); «Міжнародно-правові аспекти регламентації безпеки торговельного мореплавства в процесі реалізації морської політики України» (державний реєстраційний № 0110U004527), які здійснено Науково-навчальним центром дослідження міжнародно-правових аспектів морської політики України при Українському державному університеті фінансів та міжнародної торгівлі.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є теоретичне опрацювання правових питань міжнародного співробітництва у сфері боротьби з актами насильства у водах Світового океану та участі України в такому співробітництві.

Для досягнення зазначеної мети автором поставлено такі завдання:

провести аналіз становлення, розвитку та сучасний стан міжнародно-правового регулювання в сфері протидії проявам піратства та морського тероризму;

проаналізувати міжнародно-правові акти, документи міжнародних організацій, сучасні доктринальні розробки з питань безпеки судноплавства;

дослідити та оцінити ефективність національного законодавства щодо боротьби з піратством та морським тероризмом та відповідність цього законодавства міжнародно-правовим принципам і нормам;

дати загальну характеристику процесу конвенційного закріплення понять «піратство» та «морський тероризм», провести їх класифікацію у міжнародному праві та проаналізувати склад цих злочинів;

розкрити сутність поняття «акт насильства на морі»;

оцінити ефективність міжнародно-правових і національних правових норм щодо формування механізму протидії актам насильства у водах Світового океану та подальших шляхів вдосконалення цих механізмів та участі України в міжнародно-правовому співробітництві у сфері боротьби з піратством та морським тероризмом.

Об'єктом дослідження є міжнародні правовідносини, що виникають у процесі співробітництва держав у сфері забезпечення безпеки морського судноплавства.

Предметом дослідження є багатосторонні та двосторонні міжнародні договори, національне законодавство України, акти міжнародних організацій у сфері боротьби з протиправними актами, спрямованими проти безпеки судноплавства, а також практична діяльність суб'єктів міжнародного права у цій сфері.

Теоретичну основу дисертації склали праці вітчизняних і зарубіжних учених, в яких досліджуються питання боротьби з піратством та морським тероризмом. Зокрема, широко залучались праці російських та вітчизняних фахівців у сфері міжнародного права та міжнародного морського права, таких як В. М. Корецький, Г. І. Тункін, К. А. Бекашев, М. О. Баймуратов, Д. Б. Левін, А. Л. Колодкін, Л. А. Моджорян, С. В. Молодцов, Ю. Я. Баскін, Д. І. Фельдман,

І. П. Бліщенко, М. І. Лазарев, І. І. Лукашук, В. І. Євінтов, Ю. С. Ромашев, Л. Н. Галенська, А. В. Змеєвський, Г. В. Ігнатенко, І. І. Карпець, Є. Г. Ляхов, В. П. Ємельянов, О. Ф. Висоцький, В. Н. Денисов, В. Г. Буткевич, А. І. Дмитрієв, Г. О. Анцелевич, В. Ф. Антипенко, Н. А. Зелінська, О. М. Шемякін, В. М. Прусс, В. В. Демиденко, С. О. Допілка, О. О. Балобанов, Т. Р. Короткий, Є. Ф. Шнюков та інші.

Серед зарубіжних авторів, які досліджують окремі аспекти піратства та морського тероризму, слід відмітити Б. А. Бошека, Дж. Ламберта, Г. Вордлюу, Д. Коломбоса, У. Сломансона, А. Лоу, Ф. Ліста, М. МакДугела, М. Нордквіста, Л. Оппенгейма, Т. Ортолана, П. Отфейль, Ф. Перельса, Д. Ротвелла, Ч. Ч. Хайда, Д. Хекворта.

Методологічну основу дисертаційного дослідження складає система взаємопов'язаних загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження, застосування яких забезпечує достовірність знання та вирішення поставлених цілей та завдань. У ході виконання дисертаційної роботи використовувався широкий спектр методів дослідження, зокрема, методи діалектико-матеріалістичної філософії, формальної логіки, системного, структурного і функціонального аналізу, застосовані як загальні методи наукового пізнання явищ об'єктивного світу. Центральне місце в дослідженні зайняли спеціальні юридичні методи: формально-юридичного аналізу і порівняльно-правовий метод, що застосовувались при аналізі договірно-правового регулювання міжнародних відносин у сфері боротьби з піратством та морським тероризмом. За допомогою формально-юридичного методу проаналізовано зміст міжнародно-правових актів, а також досліджено особливості їх імплементації у національне законодавство України. Історичний метод використаний у дослідженні питання формування механізму боротьби з актами насильства, які вчиняються у водах Світового океану. За допомогою порівняльно-правового методу встановлено особливості міжнародно-правового регулювання відносин у сфері співробітництва з різними країнами в процесі боротьби з незаконними актами спрямованими проти безпеки судноплавства. На основі методу системного аналізу і методу прогнозування розроблено рекомендації і пропозиції щодо механізму боротьби з піратством та морським тероризмом.

Джерельну базу дослідження становлять акти міжнародних організацій, документи Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованих установ, резолюції Міжнародної морської організації (ІМО), акти інших міжнародних організацій, а також нормативно-правові акти України у цій сфері.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження впливає із постановки наукового завдання і розкрита в таких положеннях:

уперше:

здійснено дослідження періодизації процесу боротьби з піратством та морським тероризмом;

з'ясовано процес міжнародно-правової регламентації боротьби з піратством та морським тероризмом та встановлено, що провідна роль у цих процесах закріпилась за міжнародними організаціями системи ООН;

визначено діючий механізм регулювання міжнародно-правової боротьби з піратством та морським тероризмом в Україні і за кордоном та надано пропозиції щодо удосконалення міжнародно-правового механізму боротьби з піратством та морським тероризмом;

надано визначення поняттю «акт насильства на морі». Обґрунтовано, що акт насильства на морі – це небезпечне правопорушення, або протиправна поведінка, яка виражається в умисній дії або діяльності, спрямованій проти безпеки судноплавства, що призводить до матеріальних або нематеріальних збитків та до загибелі людей;

здійснено комплексний аналіз правових механізмів та інструментів міжнародних організацій щодо протидії піратству та морському тероризму, а також виявлено їх характер і проведено оцінку їх ефективності;

виявлено необхідність розробки комплексу національних нормативно-правових актів, спрямованих на деталізацію функцій спеціальних органів виконавчої влади у сфері захисту морського судноплавства України;

запропоновано систему забезпечення безпеки морських просторів від незаконних актів насильства, яка являє собою комплекс правових, організаційних, адміністративних, оперативних, режимних, військових, технічних та інших заходів, спрямованих на попередження, виявлення, запобігання протиправним діям, що створюють небезпеку загибелі людей та інші негативні наслідки на морі;

набуло подальшого розвитку:

дослідження правової та інституційної бази для реалізації положень та стандартів ООН у сфері боротьби з піратством та морським тероризмом;

осмислення окремих аспектів нормативно-правової бази України в сфері боротьби з піратством та морським тероризмом на основі діючого в країні законодавства, використання норм міжнародного права, зокрема, положень Конвенцій та інших документів ООН, ЄС, СНД;

визначення ключових понять «піратства» та «морського тероризму» та проведення дослідження сутнісних характеристик;

з'ясування впливу процесу глобалізації на піратство та морський тероризм;

удосконалено:

аналіз тенденцій міжнародної співпраці у сфері протидії піратству і морському тероризму та перспективи його розвитку;

розуміння міжнародного морського правопорядку, під яким розуміється упорядкованість суспільних морських відносин, заснованих на встановлених міжнародно-правовими нормами порядку, який забезпечує мирне використання Світового океану, плідне міждержавне співробітництво та безпеку людства у планетарних масштабах.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні висновки і положення дисертаційного дослідження заповнюють прогалину в удосконаленні міжнародно-правового механізму боротьби з актами насильства. Результати

дисертаційного дослідження можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності для подальшого вивчення шляхів подолання проявів піратства та морського тероризму;

науково-педагогічній діяльності при викладанні курсів міжнародного права, міжнародного морського права, міжнародного морського торговельного права, актуальних питань міжнародного морського права;

правотворчій діяльності для розробки правових актів у сфері безпеки судноплавства України та у практичній діяльності виконавчих органів держави у сфері боротьби з піратством та морським тероризмом.

Наукові висновки та пропозиції дослідження були розглянуті, взяті до уваги та у подальшому будуть використані Міністерством закордонних справ України (лист Міністерства закордонних справ України № 72/17-620-3212 від 21 жовтня 2011 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження розглядались на засіданнях кафедри міжнародного права Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі та оприлюднені на таких наукових конференціях: Х міжнародні науково-практичні конференції «Новітні тенденції і стратегії розвитку міжнародної торгівлі: фінансово-економічний та правовий аспекти» (Україна, м. Київ, Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі, 30 травня 2007 р.; тези опубліковано); Науково-практичній конференції «Міжнародне морське право: історія, сучасність, перспективи розвитку» (Україна, м. Одеса, Одеська морська національна академія, 17-18 квітня 2008 р.; тези опубліковано); XIII міжнародній науково-практичній конференції «Економічна безпека України і виклик сьогодення» (Україна, м. Київ, Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі, 28 травня 2010 р.; тези опубліковано).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у чотирьох наукових статтях, які було опубліковано у фахових виданнях ВАК України та трьох інших публікаціях.

Структура дисертації підпорядкована меті та завданням дослідження. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, які мають 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатку. Повний обсяг дисертації – 211 сторінок, в тому числі список використаних джерел – 22 сторінки (240 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, її зв'язок з науковими програмами, планами, визначається мета і завдання, об'єкт і предмет, а також методологія дослідження, розкривається наукова новизна отриманих результатів та їх практичне значення, подаються відомості про

апробацію і публікацію основних положень дисертації, її структура та обсяг.

Перший розділ «Процес розвитку питань щодо боротьби з актами насильства, які здійснюються на морі» складається з трьох підрозділів та присвячений історичним аспектам становлення і розвитку міжнародно-правових механізмів боротьби з піратством та морським тероризмом, проводиться аналіз понять міжнародних правопорушень у сфері насильства на морі, а також визначаються правові засади створення та функціонування міжнародно-правового регулювання в сфері боротьби з насильством на морі.

У підрозділі 1.1. «Історія розвитку процесу боротьби з насильством на морі» здійснено дослідження еволюції розвитку та зародження процесів боротьби з піратством та морським тероризмом. Детально розглянуто розвиток морського піратства з найдавніших часів до сьогодення, де визначаються його різновиди та аналізуються тактичні прийоми морських розбійників. Проаналізовано питання щодо розвитку форм і способів боротьби з піратством, а також виокремлюється морський тероризм, досліджується його географія, а також тактика дій.

Аналізуються причини виникнення піратства і морського тероризму з античних часів до сьогодення, подається розлогий історичний матеріал про найбільш відомих піратів і каперів (корсарів), тактику їх дій, надається правова оцінка піратства, наводяться відповідні міжнародні нормативно-правові акти щодо боротьби та запобігання піратству та морського тероризму. Досліджено процес становлення норм про піратство та морський тероризм, особливості та специфіку формування цих норм. Виявлено, що норми про піратство та морський тероризм створювались в рамках і в контексті морського права в цілому та розвивались протягом тривалого історичного процесу, як норми звичаєвого міжнародного права.

Досліджуються процеси кодифікації та прогресивного розвитку норм про піратство та морський тероризм в доктрині та правотворчій практиці. Показано, що ще до появи перших міждержавних конвенцій у сфері міжнародного морського права з'явилися неофіційні доктринальні проекти різних договорів та угод, які містили, крім інших положень, і норми про піратство.

У підрозділі 1.2. «Поняття міжнародних правопорушень у сфері насильства на морі (доктрина і практика)» наведено класифікацію протиправних діянь, в яких інтереси суспільної безпеки є основним безпосереднім об'єктом і які мають відношення до безпеки мореплавства. Це, насамперед: піратство; незаконні акти, спрямовані проти безпеки морського судноплавства; незаконні акти, спрямовані проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі; захоплення заручників; піратство і збройний розбій на морі; рабство і работоргівля; злочини, пов'язані із зіткненням і ненаданням допомоги на морі.

Обґрунтовано, що до цієї ж групи злочинів відноситься і морський тероризм, який включає, зокрема: викрадення і захоплення з метою викрадення морського судна; здійснення актів насильства щодо осіб, які перебувають на борту морського судна; руйнування або пошкодження морських суден і комплексів морських вокзалів; вбивства, викрадення і напад на осіб, які

користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатів, а також напад на приміщення і транспортні засоби, що знаходяться під міжнародним захистом; злочини, пов'язані з викраденням людей, захопленням заручників або серйозною незаконною затримкою; злочини, пов'язані з використанням вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв.

Виявлено, що піратство та морський тероризм завдають серйозних збитків міжнародному морському правопорядку, зачіпають прямо чи опосередковано інтереси всіх держав і внаслідок цього їх загальний об'єкт посягання визначено як міжнародний морський правопорядок.

Розглянуто кодифікацію міжнародно-правових актів, які визначають форми і методи боротьби з піратством та морським тероризмом, а також розроблено авторське визначення поняття «акт насильства на морі».

У *підрозділі 1.3. «Міжнародно-правове регулювання в сфері протидії проявам піратства та морського тероризму»* показано, що проблема діяльності ООН у боротьбі проти піратства та морського тероризму ще не стала об'єктом спеціального дослідження, а стан розробленості цієї теми в сучасній вітчизняній та зарубіжній юридичній науці можна оцінити як початковий.

Виявлено характерні риси піратства та морського тероризму як глобальної проблеми сучасності, простежено становлення та еволюцію позиції ООН та інших міжнародних організацій щодо міжнародних правопорушень, вчинених на морі, досліджено формування та функціонування механізмів протидії загрози безпеки судноплавства.

Показано, що в законодавстві ряду держав правова база боротьби з піратством та морським тероризмом є досить розвинутою. Обгрунтовано необхідність вивчення позитивного досвіду інших держав при створенні відповідного законодавства в Україні.

Обгрунтовано, що при всій важливості звичаєвих норм про піратство та морський тероризм для регулювання дій держав щодо припинення цих злочинів практичні потреби підвищення ефективності боротьби з ними вимагають конкретизації цих норм та їх кодифікації в міжнародно-правових документах

У **другому розділі «Міжнародно-правова класифікація актів насильства, які здійснюються в водах Світового океану, та їх специфіка»** визначено особливості міжнародно-правової класифікації насильств на морі та детально аналізується піратство і морський тероризм як злочини проти безпеки судноплавства. Розглядаються шляхи вдосконалення міжнародного права в сфері міжнародних відносин.

Особлива увага приділяється морському тероризму та піратству як злочинам, що становлять найбільшу загрозу безпеці судноплавства. Розглядаються окремі аспекти правового регулювання безпеки судноплавства на національному рівні. Аналізується досвід міжнародної співпраці між державами, діяльність міжнародних організацій, пропонуються шляхи підвищення їх ефективності.

У *підрозділі 2.1. «Становлення міжнародно-правової класифікації насильств на морі»* проведена класифікація становлення міжнародних правопорушень, які вчинюються на морі. Виокремлюються такі

правопорушення як піратство та морський тероризм, що на сьогодні є загрозою міжнародній безпеці.

У контексті аналізу об'єкту та об'єктивної сторони піратства та морського тероризму проаналізовані питання співвідношення таких понять як міжнародний злочин та злочин міжнародного характеру. Виявлення матеріалів дискусійного характеру з цього приводу, які мають місце в науковій літературі, дозволили звернути увагу на необхідність проведення розмежувань між злочинами міжнародного характеру та міжнародними злочинами в узагальнюючому значенні цього терміну.

Наведено термінологію міжнародно-правового складу злочину, який здійснюється на морі. Злочини, що здійснюються на морі і мають міжнародний характер, – це суспільно небезпечні діяння, передбачені в якості кримінальних злочинів у законодавствах держав. Ці злочини порушують встановлений як національний, так й міжнародно-правовий порядок в рамках морського простору. Показано, що злочини, здійснювані на морі, носять міжнародний характер; їх треба відмежовувати від передбачених законодавством держав злочинів, які в своєму складі можуть мати окремі міжнародні елементи, але не всі ознаки, які містяться в універсальних міжнародних договорах. Такі суспільно небезпечні діяння в ряді випадків можуть вважатися загальнокримінальними злочинами.

Розглянуто позицій фахівців, які досліджують проблеми боротьби з піратством та морським тероризмом, а також рекомендації міжнародних організацій.

У *підрозділі 2.2. «Піратство як міжнародний злочин»* розглядається піратство та дається його класифікація. Визначаються сучасні шляхи міжнародного переслідування осіб, що захопили або намагались захопити судно. Наведено основні напрямки вдосконалення міжнародно-правових норм із переслідування піратів.

Проаналізовано правові основи боротьби з морським піратством, які закріплені в таких міжнародних нормативних документах, як: Женевська конвенція про територіальне море та прилеглу зону від 1958 року; Конвенція ООН з морського права 1982 року; Конвенція ООН про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 року; Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі 1974 року (Конвенція СОЛАС-74); Міжнародний кодекс з охорони суден і портових засобів (Кодекс ОСПС); Резолюції ІМО і рекомендації Міжнародного морського бюро. Показано, що основними елементами конвенційних положень, які реалізуються Міжнародною морською організацією, є обов'язок кожної держави боротися з проявами піратства.

Звертається увага на суттєві розбіжності, які існують у розумінні піратства в національних системах права, з одного боку, та в міжнародному праві, з іншого. Склад злочину піратства у різних країнах визначався та визначається по-різному і містить більш широкий або більш вузький зміст у порівнянні з розумінням піратства в міжнародному праві. Як наслідок цього, в силу розбіжностей у визначенні та розумінні піратства у законах і судовій практиці

різних країн, загальноприйнятого розуміння піратства та його змісту не склалося до теперішнього часу.

У **підрозділі 2.3. «Морський тероризм як злочин проти людства»** аналізуються питання протидії морському тероризму. Проаналізовано явище тероризму на морі, виявлено його особливості та проведена класифікація. Розглянуто співпрацю держав у галузі безпеки морського судноплавства.

Приділена увага проблемі юридичної відповідальності за акти тероризму на морі. Детально досліджується питання про склад морського тероризму як злочину міжнародного характеру, а також питання відповідальності за акти тероризму на морі у міжнародному праві. Щодо системи міжнародного права морський тероризм розглядається як особливо тяжкий злочин міжнародного характеру. Проведено аналіз складу морського тероризму як злочину міжнародного характеру.

Показано, що мотиви вчинення тероризму можуть бути різними й на кваліфікацію злочину не впливають. Відповідальність за тероризм наступає, як і за інші злочини міжнародного характеру, на основі міжнародних договорів, але відповідно до норм національного законодавства. Міжнародні судові інституції, що мають юрисдикцію щодо тероризму, на сьогодні відсутні. Вбачається прийнятною практика застосування заходів до організацій, які використовують у своїй діяльності методи тероризму, зокрема, заходів адміністративного характеру у вигляді ліквідації їх осередків і організацій, а у деяких випадках з конфіскацією майна. Держави несуть міжнародно-правову відповідальність за невиконання своїх зобов'язань щодо боротьби з морським тероризмом. Найбільш ефективним засобом забезпечення невідворотності покарання за тероризм і морський тероризм також залишається екстрадиція.

У **третьому розділі «Особливості формування міжнародно-правового механізму протидії проявам піратства і морського тероризму»** досліджуються особливості формування міжнародно-правового механізму боротьби з актами насильства у водах Світового океану.

У **підрозділі 3.1. «Процес формування регламентації питання боротьби з піратством і морським тероризмом»** проаналізовані міжнародно-правові угоди в галузі боротьби з актами насильства на морі. Визначено поняття «міжнародний морський правопорядок». Показано, що незаконні акти проти безпеки морського судноплавства є різновидом міжнародного правопорушення і відносяться до злочинів міжнародного характеру. Частина таких злочинів за своїм змістом є характерною саме для морського середовища.

Розглядаються заходи реалізації державами своєї юрисдикції щодо злочинів, які загрожують безпеці мореплавання. Держави мають достатні правові підстави для припинення таких злочинів, а також для взяття злочинців або підозрюваних у злочині під варту в межах своєї території. Це питання знаходить відображення в міжнародному праві. Така можливість існує і у відкритому морі у тих випадках, коли це передбачено міжнародним правом.

Обґрунтовується життєва необхідність України у більш ефективній діяльності органів виконавчої влади в галузі боротьби з піратством та морським

тероризмом, а також координації здійснюваних заходів на міжнародній арені. Розв'язання цього завдання сприяє формуванню і подальшому розвитку системи захисту морського судноплавства від незаконних актів, розробці комплексу відповідних нормативних правових актів України.

Виявлено, що захист безпеки морського судноплавства від незаконних актів забезпечується комплексом заходів правового, організаційного, оперативного, адміністративного, режимного, військового і технічного характеру, що передбачає створення й функціонування координаційних органів і оперативних штабів різного рівня, підрозділів морської безпеки, охорону суден і портових споруд, огляд членів екіпажу, сервісного персоналу, ручної поклажі, багажу, вантажів, засобів технічного забезпечення й продовольчого запасу. Увесь комплекс заходів спрямований на мінімізацію наслідків протиправних актів, виявлення й усунення причин і умов, що сприяють здійсненню протиправної діяльності в сфері морського судноплавства.

У підрозділі 3.2. «Основні елементи сучасного механізму боротьби з проявами піратства та морського тероризму» розглядається проблема міжнародно-правових питань у сфері формування механізму боротьби з актами піратства і морського тероризму. Аналізується процес формування міжнародно-правових актів, які регламентують питання боротьби з піратством і морським тероризмом, а також наводяться сучасні методи боротьби з насильством на морі.

Розглядається ідентифікація дій піратів і терористів на морі, яка є досить складною, а іноді і неможливою. Враховуючи це, а також «споріднений» характер їхніх злочинних дій, доцільно розглядати підготовку та ведення боротьби з ними в рамках єдиної системи антитерористичної діяльності на морі. Зазначається, що необхідно розглядати боротьбу з актами насильства на морі як комплекс заходів на міжнародному та державному рівнях, що спрямовані на попередження, подолання актів піратства та морського тероризму і ліквідацію наслідків, які можуть настати в результаті їх здійснення.

Підрозділ 3.3. «Співробітництво держав у боротьбі з проявами піратства і морського тероризму та участь в цьому України» присвячений питанням міжнародного співробітництва держав у забезпеченні безпеки мореплавства та боротьби з піратством та морським тероризмом. Розглянута ступінь обов'язковості міжнародно-правового принципу співробітництва держав та форми його реалізації щодо боротьби з піратством та морським тероризмом. Підкреслюється, що вибір та характер заходів, які держава вважає можливими та доцільними застосовувати для реалізації цього обов'язку, міжнародне право надає самій державі, виходячи з специфічних умов, реальних можливостей та інтересів своєї країни.

Виявлено, що міжнародно-правова база боротьби з піратством та морським тероризмом має істотні недоліки. Обґрунтовано, що необхідно прийняти нові документи, які б враховували специфіку сучасних акцій прояву морського тероризму та піратства, вдосконалювали б їх юридичну кваліфікацію, а також посилювали кримінально-правову відповідальність за їх вчинення. Законодавство України у сфері боротьби з морським піратством і тероризмом також потребує подальшого вдосконалення. Вирішення цих проблем має

покладатися на уряд України, вчених та органи виконавчої влади шляхом реалізації роботи, спрямованої на боротьбу з тероризмом на території України, у тому числі на його попередження. Для цього має бути створений надійний механізм попередження піратства та тероризму на морі з урахуванням прийнятих рішень ІМО.

Проаналізовані в підрозділі міжнародно-правові акти дозволяють зробити припущення, що імплементація принципів і норм морського права в законодавство України посідає провідне місце та набуває загальнодержавного значення. Законодавство України ще не повною мірою регулює відповідальність за такі злочини, як піратство та морський тероризм. Проблема імплементації міжнародно-правових норм, які стосуються безпеки судноплавства, в національне законодавство України, та, зокрема, запобігання та боротьба з піратством та морським тероризмом, залишається ще не вирішеною ні в правовій теорії, ні в практиці.

У результаті критичної оцінки різних пропозицій, внесених дослідниками для вирішення вищевказаних проблем, виявлено найбільш прийнятні з них та запропоновано оптимальні зміни, які є необхідними, щоб механізм протидії актам насильства у водах Світового океану був вдосконалений належним чином.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено вирішення наукового завдання, пов'язаного з теоретичним опрацюванням правових питань міжнародного співробітництва в сфері боротьби з актами насильства у водах Світового океану та участі України в такому співробітництві. Найважливішими результатами дисертаційної роботи є такі положення:

1. Обґрунтовано положення про те, що розвиток процесу формування міжнародно-правового механізму боротьби з актами насильства на багатосторонній основі має важливе значення в умовах становлення нового міжнародного морського правопорядку. Багатостороннє співробітництво у сфері боротьби з актами насильства на морі в сучасних умовах має свої переваги та недоліки, про що свідчить відсутність загального багатостороннього міжнародного договору щодо безпеки судноплавства. До переваг слід віднести комплексний характер та універсальність морських відносин, що створюють можливість для розробки спільних загальнообов'язкових конвенційних принципів та норм, які б регулювання питання безпеки судноплавства. Недоліком є те, що не всі держави стають учасниками таких конвенцій, а процес приєднання до них вимагає тривалого часу.

2. Доведено, що міжнародно-правовий механізм протидії піратству та морському тероризму потребує вдосконалення. Пріоритетним напрямком такого вдосконалення є послідовне конвенційне формулювання понять піратства та морського тероризму як злочинів міжнародного характеру.

Характеризуючи піратство, слід розуміти, що мотивом піратських дій є пограбування інших осіб в особистих цілях, де єдиним засобом досягнення цієї мети є застосування насилля. Також слід визначити, що піратство являє собою

злочин міжнародного характеру, який вчинюється на морі і складає сукупність суспільно-небезпечних діянь, що призводять до важких наслідків та являють собою істотну загрозу для всього людства.

Міжнародний морський тероризм – це сукупність суспільно-небезпечних діянь, що здійснюються у водах Світового океану, спричиняють тяжкі наслідки та являють собою велику загрозу для людства та при цьому, як правило, висувуються вимоги, які носять політичний характер. До складу нього входить: викрадення і захоплення з метою привласнення морського судна; здійснення актів насильства щодо осіб, які перебувають на борту морського судна; руйнування або пошкодження морських суден і комплексів морських вокзалів; убивства, викрадення і напад на осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатів, а також напад на приміщення і транспортні засоби, що знаходяться під міжнародним захистом; злочини, пов'язані з викраденням людей, захопленням заручників або серйозною незаконною затримкою; злочини, пов'язані з використанням вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв.

3. Акт насильства на морі – це небезпечне правопорушення, або протиправна поведінка, яка виражається в умисній дії або діяльності спрямованій проти безпеки судноплавства, що призводить до матеріальних або нематеріальних збитків та до загибелі людей.

4. Поняття піратства в міжнародному праві, закріплене у конвенціях, суттєво відрізняється від поняття піратства, закріпленого в національних системах права. У Кримінальному кодексі України піратство має бути закріплено саме як злочин міжнародного характеру. При формулюванні і юридичному закріпленні правових положень про піратство в національному законодавстві України доцільно було б визначити піратство як напад на судно, здійснений приватними судами з метою заволодіння чужим майном з застосуванням насильства або з загрозою його використання.

У Конвенції ООН з морського права 1982 р. підкреслюється зобов'язання всіх держав максимально співпрацювати в припиненні піратства у відкритому морі або в будь-якому іншому місці, яке знаходиться поза юрисдикцією будь-якої з держав. Останнє положення потребує корегування з урахуванням режиму економічної зони.

У законодавстві України має знайти своє відображення положення про піратські дії, які зазначені в статті 101 Конвенції ООН з морського права 1982 р., що здійснюються військовим кораблем, державним судном або державним літальним апаратом, екіпаж якого підняв бунт і взяв контроль над цим кораблем, судном або літальним апаратом. У цій ситуації вони стають на той самий рівень, що і дії, які здійснюються приватним судном або літальним апаратом. Імплементация цих норм в законодавстві України означала б практичні кроки на шляху виконання Україною обов'язків по боротьбі з піратством.

5. Теоретично обґрунтовано, що у сучасних умовах гостро відчувається необхідність укладення універсального багатостороннього договору у сфері безпеки морського судноплавства, що базується на загальновизнаних

спеціальних принципах міжнародного права.

На національному рівні необхідна розробка комплексу нормативно-правових актів, спрямованих на деталізацію діяльності органів виконавчої влади, які ведуть боротьбу із протиправними актами в сфері захисту морського судноплавства. При цьому досить корисно використовувати підходи, закладені в законодавстві інших держав. Формування нового антинасильницького морського законодавства в Україні повинно стати невід'ємним елементом процесу реформування української правової системи в цілому на основі узгодження з міжнародними нормами та з урахуванням проголошеного курсу на інтеграцію до європейських структур.

6. Розроблено пропозиції та рекомендації з питань необхідності створення ефективного міжнародно-правового поля для унеможливлення актів насильства у водах Світового океану, що охоплюють такі питання:

- створення регіональної берегової охорони в районі Африканського Рогу має позбавити злочинців можливості безкарно діяти зі своїх піратських портів, одним з яких є сомалійський порт Ейл;

- започаткування діяльності ефективної інформаційної системи безпеки мореплавства, як це вже зроблено в районі Малаккської протоки; облаштування усіх без винятку місцевих суден, у тому числі і рибальських, автоматизованими ідентифікаційними станціями (AIS), якими сьогодні у обов'язковому порядку мають бути облаштовані усі торговельні судна валовою місткістю понад 500 реєстрових тон;

- укладання нового міжнародного договору, який містив би дієві міжнародні норми щодо попередження та припинення актів піратства проти торговельного судноплавства;

- розроблення національних програм по боротьбі зі злочинами міжнародного характеру, що здійснюються на морі, й чіткого поділу компетенції у цій сфері між правоохоронними органами;

- встановлення відповідальності посадових осіб за порушення вимог щодо забезпечення морської транспортної безпеки посадовими особами суб'єктів господарчої діяльності і споживачами транспортних послуг;

- обміну між державами досвідом роботи в умовах дії нових міжнародних стандартів морської безпеки;

- розроблення національних антикризових програм боротьби з тероризмом на морському транспорті;

- поширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду на піратство як на один із найбільш небезпечних міжнародних злочинів та інші.

7. Для ефективної боротьби з піратством більш активно повинно розвиватись договірно-правове регулювання на двосторонньому і багатосторонньому рівнях. Основним положенням таких договорів мають бути умови залучення військово-морських сил держав або спеціальних охоронних служб на судах, які спеціально уповноважені для боротьби з такими видами злочинів. Вбачається необхідним посилити військово-морську присутність у найнебезпечніших регіонах та забезпечити патрулювання вздовж так званих «безпечних коридорів» основних морських шляхів.

8. Обґрунтовано, що організація протидії морському тероризму, як і будь-яким іншим його проявам, а також піратству виходить за рамки національних і регіональних проблем і стає об'єктом уваги всього цивілізованого світу. Боротьбу з актами насильства на морі має вести все світове співтовариство. При цьому слід підкреслити, що акт тероризму, вчинений щодо судна, становить серйозну небезпеку для осіб, що перебувають на його борту, а ненадання їм своєчасної допомоги може призвести до їхньої загибелі. Однак, якщо акт тероризму має місце у водах, які перебувають під юрисдикцією прибережної держави, то для припинення протиправного діяння й надання допомоги пасажиром і членам екіпажу в іноземних кораблів (судів) немає юридичних підстав. У такій ситуації повинні діяти ті ж норми, що й при наданні допомоги суднам, які потерпають від стихійного лиха.

Також основні принципи вжиття державами термінових дій щодо надання допомоги особам на борту суден, на які був здійснений терористичний напад у водах іноземної держави, повинні бути суворо регламентовані в рамках універсального міжнародного договору. Із цією метою також необхідна розробка відповідних міжнародних стандартів (з організації зв'язку, порядку взаємодії з компетентними органами прибережної держави та ін.), які, наприклад, можуть бути прийняті в рамках ООН або ІМО. Міжнародне співтовариство має розглянути можливість здійснення переслідування і затримки суден з терористами на борту в територіальному морі іноземними кораблями. При позитивному вирішенні цього питання міжнародні стандарти мають містити умови, у яких випадках це можливо і які тут потрібні обмеження. В міжнародних договорах, які регламентують дії держав у таких умовах, слід особливо підкреслити морську специфіку цих дій через особливі умови їх здійснення. Це необхідно для того, щоб виключити можливість здійснення дій подібного характеру в межах сухопутної території держав.

9. Система забезпечення безпеки морських просторів від протиправних актів являє собою досить вагомий комплекс різних засобів. До них відносяться: правові, організаційні, адміністративні, оперативні, режимні, військові, технічні і інші заходи, які направлені на попередження, виявлення, запобігання протиправним діям. Такі заходи створюють небезпеку загибелі людей, спричиняють значний майновий збиток, або настання інших надзвичайно небезпечних наслідків на морі, зведення до мінімуму їх наслідків, виявлення і усунення причин і умов, які сприяють протиправній діяльності. Також логічно передбачити визначення інформаційного простору зі збору, аналізу, оцінки і прогнозу безпеки морських суден як в українських водах, так і за їх межами також розробити єдину систему оповіщення і прийняття необхідних заходів у випадках застосування проти українських суден терористичних і інших актів насильства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Панфілова Ю. М. Акти насильства в водах Світового океану: міжнародно-правові аспекти боротьби з ним / Ю. М. Панфілова // Зовнішня торгівля: право та економіка. – К. : УАЗТ, 2007. – № 1 (30). – С. 103-105.
2. Панфілова Ю. М. Аналіз розвитку історичного процесу міжнародно-правової боротьби з насильством у морі / Ю. М. Панфілова // Зовнішня торгівля: право та економіка. – К. : УАЗТ, 2007. – № 5 (34). – С. 75-80.
3. Панфілова Ю. М. Імплементация міжнародно-правових положень, що регламентують боротьбу з актами насильства на морі, в українське законодавство / Ю. М. Панфілова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – К. : УДУФМТ, 2008. – № 1 (36). – С. 113-118.
4. Панфілова Ю. М. Міжнародний тероризм – глобальна загроза миру та безпеці. Шляхи його подолання / Ю. М. Панфілова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – К. : УДУФМТ, 2011. – № 6. – С. 120-126.

Тези доповідей:

1. Панфілова Ю. М. ООН у боротьбі з міжнародним тероризмом / Ю. М. Панфілова // Х міжнародна науково-практична конференція «Новітні тенденції і стратегії розвитку міжнародної торгівлі: фінансово-економічний та правовий аспекти»: збір. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 30 травня 2007 р. – К. : УАЗТ, 2007. – С. 348-350.
2. Панфілова Ю. М. Международно-правовые проблемы борьбы с пиратством (в свете положений Конвенции ООН по морскому праву 1982 г.) / Ю. М. Панфілова // Науково-практична конференція «Міжнародне морське право: історія, сучасність, перспективи розвитку»: збір. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф., 17-18 квітня 2008р. – О. : Одеська морська національна академія, 2008. – С. 44-46.
3. Панфілова Ю. М. Трансформація норм міжнародних договорів у норми національного законодавства України щодо протидії злочинам на морі» / Ю. М. Панфілова // XIII міжнародна науково-практична конференції «Економічна безпека України і виклик сьогодення»: збір. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 28 травня 2010 р. – К. : УДУФМТ, 2010. – С. 200-203.

АНОТАЦІЯ

Панфілова Ю. М. Міжнародно-правовий механізм протидії проявам актів насильства у водах Світового океану. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11. – міжнародне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2011.

У дисертації досліджуються актуальні теоретичні та практичні проблеми боротьби з актами насильства, спрямованими проти безпеки судноплавства в сучасних умовах. Проводиться аналіз механізму імплементації міжнародно-правових норм щодо боротьби з піратством та морським тероризмом, який включає правові та інституційні засоби як на міжнародному, так і на

внутрішньодержавному рівні. Розглядаються особливості, роль та місце України у міжнародній боротьбі з піратством та морським тероризмом. Здійснено аналіз існуючих національних правових та інституційних механізмів боротьби з піратством та морським тероризмом, визначено ступінь виконання взятих Україною на себе зобов'язань відповідно до стандартів ООН у даній сфері, запропоновано авторські рекомендації щодо покращення формування механізму захисту вод Світового океану від актів насильства.

Ключові слова: піратство, морський розбій, протидія піратству, міжнародний морський тероризм, міжнародний морський правопорядок, міжнародні правопорушення, міжнародно-правові заходи боротьби з піратством та морським тероризмом.

АННОТАЦІЯ

Панфилова Ю. М. Международно-правовой механизм противодействия проявлениям актов насилия в водах Мирового океана. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11. – международное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2011.

В диссертации исследуются актуальные теоретические и практические проблемы борьбы с актами насилия, направленными против безопасности судоходства в современных условиях. Дается авторская концепция понятия «акт насилия на море». Проанализированы основные теоретические подходы к изучению понятий «пиратство» и «морской терроризм», раскрыты их характерные черты как глобальной проблемы современности, прослежено становление и эволюцию зарождения формирования механизма борьбы с пиратством и морским терроризмом. Проанализирована позиция ООН и других международных организаций относительно пиратства и морского терроризма, исследовано формирование и функционирование институциональных механизмов и инструментов противодействия угрозе.

В диссертационной работе проводится анализ механизма имплементации международно-правовых норм по борьбе с пиратством и морским терроризмом, который включает правовые и институциональные средства, как на международном, так и на внутригосударственном уровне. На международном уровне главная роль в механизме имплементации принадлежит межгосударственным организациям как универсальным, так и региональным, общей и специальной компетенции. На универсальном уровне это такие организации как ООН и ее специализированные учреждения, а на региональном – ОБСЕ, Совет Европы, Европейский Союз и др.

Система обеспечения безопасности морских пространств от противоправных актов включает: правовые, организационные, административные, оперативные, режимные, военные, технические и иные меры, направленные на предупреждение, выявление, предотвращение противоправных действий.

Рассматриваются особенности роли и места Украины в международной

борьбе с пиратством и морским терроризмом. Осуществлен анализ существующих национальных правовых и институциональных механизмов борьбы с пиратством и морским терроризмом. Определена степень выполнения взятых на себя обязательств в соответствии со стандартами ООН в данной сфере, предложены авторские рекомендации по улучшению механизма защиты вод Мирового океана от актов насилия.

Ключевые слова: пиратство, морской разбой, противодействие пиратству, морской международный терроризм, международный морской правопорядок, международные правонарушения, международно-правовые меры борьбы с пиратством и морским терроризмом.

SUMMARY

Panfilova Yu. M. International Legal Mechanism for Suppression of the Violence in the Waters of the Oceans. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Law, specialty 12.00.11. – International Law. – National University «Odessa Academy of Law», Odessa, 2011.

The thesis examines current theoretical and practical problems of combating acts of violence against the safety of navigation in modern conditions. The analysis of the mechanism of implementation of international laws against piracy and maritime terrorism, which includes legal and institutional means both internationally and domestically is fulfilled. The peculiarities, the role and place of Ukraine in the international suppression against piracy and maritime terrorism are outlined. The existing national legal and institutional mechanisms to combat piracy and maritime terrorism are analyzed. The degree of fulfillment by Ukraine of its commitments under the United Nations standards in this area, is defined the author recommends improving mechanism of protection of the oceans from acts of violence.

Keywords: piracy, maritime robbery, countering piracy, maritime international terrorism, maritime international legal order, international offences, international legal measures of combating piracy and maritime terrorism.